

Jirži Kratochvíl

Obećanje

Rekvijem za pedesete

Preveo sa češkog

Vladan Matic

Beograd, 2024.

*Ovaj roman posvećujem
uspomeni na majku
junakinju ove povesti.*

Sadržaj

Prvi deo

Vagenhajmova vila	11
Tramvajski san	20
Zgrada u Bjehounskoj ulici	28
Slučaj Radekove žene	32
Gospodske uživancije	37
Probušena duša	45
Atelje u Ulici Eliške Mahove	49
Druže, ti si prasac!	57
Upozorenje i vrbovanje	63
Parapet	67
Nabokov se javlja	71
Poručnik Laska u krugu porodice	75
Dolazi Nabokov	80
Laska lovi Modračeka	89
Novi Kočijev slučaj	95
Tužno poglavlje	105
Aperitiv i glavno jelo	113

Sinhronicitet?	125
Damski šeširić	140

Drugi deo

Priča o pravom čoveku	159
Leto 1952 – leto 1947.	169
Dvopotez	178
Modraček hvata Lasku	187
Jedna noć u životu Ivana Sluke	202
Trzaj ruke	224
Sve i ništa	233

Treći deo

Evo najzad, govorio je doktor Štefl, stigli su glasnici, ...	243
Iz daljine	265
Uz doručak	265
U Lužankama	271
U sporom liftu	281
Post coitum	283
Fatum fatuum	286
Uskakanja Petra Lunjaka, radijskog urednika ...	304
Postskriptum	
Ili krznjeni mufovi	321
Zahvalnost	322

Prvi deo

Vagenhajmova vila

Ovde ćemo se ipak vratiti malo u prošlost. Brno na samom početku pedesetih godina. Verujte mi, nimalo privlačno. Moj atelje u Kounicovoj, tada već Lenjinovoj ulici, pridodat je Gradskom projektnom birou. Više nisam bio arhitekt, već samo činovnik kraj crtaće table. I to u „radnom kolektivu“, kraj jedne u nizu tabli. Naš kolektivni zadatak bio je, između ostalog, i proširenje kasarni u Židenicama i izgradnja socijalističkog, ali pre nekakvog neoklasicističkog bloka stambenih zgrada u Botaničkoj. Nisam uspeo da se zblížim ili čak sprijateljim ni sa kim iz tog kolektiva, pošto sam ih sve smatrao uljezima. Oduzeli su mi atelje i pridali mu novih šest članova, među kojima su dvojica bili krkljavi starci, beznačajni arhitekti stare škole koje u pređašnjim vremenima nikada nisam sreo ni na kakvim večerama ili baštenskim zabavama, otpaci sa društvene margine. A ostala četvorica su pak bili drski mladići koji su mi davali do znanja da su upravo oni generacija graditelja „sunčanih gradova“, koji će nam ovde odjednom izrasti kao pečurke posle kiše. Bili smo, u stvari, neka vrsta fabrike građevinskih projekata, o čemu je svedočilo i to što su nam nametnuli i grupu crtačica (ja sam ih zvao navijačice) koje su nam crteže grafitnom olovkom na

hameru, kao na pokretnoj traci, izvlačile tušem na pausu. A dole su stajali vratari s kontrolnim karticama, i kad bih zakasnio samo pet minuta, to bi proizvelo nesagledive posledice, koje ja, sa onom svojom ružnom greškom iz vremena Protektorata,* jednostavno nisam smeo da dopustim.

Ta greška, da, moram odatle da počnem, zove se Vagenhajmova vila, koja istovremeno predstavlja i moj sumnjivi arhitektonski ponos. Imao sam priliku da izaberem najbolju lokaciju između Resigove vile arhitekta Leopolda Bauera i Tesareve vile arhitekta Bohuslava Fuksa, koja se nalazi u Grožđanskoj ulici, na mestu nekadašnjih proslavljenih brnjanskih vinograda, i tu sam postavio svoje čudesno remek-delo, Vagenhajmovu vilu arhitekta Kamila Modračeka.

Jawohl, klanjam se, Kamil Modraček, to sam ja. Grupenfirer SS-a Ginter Vagenhajm vilu, naravno, nije dugo koristio: dve godine posle zvaničnog prijema zgrade Vagenhajma su pogubili sami nacisti, pošto je bio upleten u antihitlerovsku zaveru, a vilu su pretvorili u čak treću centralu brnjanskog Gestapoa (dva prethodna su, moliću lepo, bila u Lev-Berovoj vili na Drobnom i u zgradi Pravnog fakulteta). A danas tamo spokojno borave neki znameniti komunistički budžovani, kojima očigledno uopšte ne smeta što se na tlocrtu vile – naročito iz ptičje perspektive – vidi da su njena četiri krila smeštena na ogroman kukasti krst. Tako da je, razumljivo, kada je prilikom nedavnog Dana avijacije sa Slatine poleteo avion pun radničke omladine na let iznad Brna,

---

* Protektorat je naziv za period nemačke okupacije Čehoslovačke, od marta 1939. do maja 1945. – *Prim. prev.*

jedva da je počeo da se približava Pisarkama, i tek što je trebalo da prelete iznad Vagenhajmove vile, stjuardesa je unapred pripremljenim crnim trakama svoj deci pokrila oči, a onim dvoma za koje nije bilo traka, stjuardese su oči prekrile dlanovima.

„Tako, gde smo ono stali prošli put?“, rekao je poručnik Laska* i gledao sam kako prebira po papirima, da bi na kraju iz njih izvukao uvek ista pitanja, na koja sam proteklih nekoliko meseci iznova davao iste odgovore. Ali je možda računao i na to da će pri zamornom ponavljanju istih pitanja otupeti moja pažnja i da ću odgovoriti možda drugačije, nepovoljnije po sebe.

„Da li Vam nešto govori ime grupenfirera SS-a Gintera Vagenhajma?“

„Govori.“

„Da li ste se sa njim sreli?“

„Sreo sam se.“

„Jednom, dvaput, ili više puta?“

„Pre bih rekao, više puta.“

„Sretali ste se sa njim u zgradi Gestapoa u Veveričjoj ulici, ili u njegovom stanu u Staljinovim vrtovima.“

„Tada to nisu bili Staljinovi vrtovi, već Kolište, Deblingase. Ali je sve ostalo bilo isto. Sreo sam se s njim kako u zgradi Gestapoa na Veveričjoj, tako i u njegovom stanu na Kolištu.“

„Može li se onda reći da ste se s njim često sastajali?“

„U određenom, ne isuviše dugom periodu s njim sam se često sastajao.“

---

* Laska (češki) – ljubav. – *Prim. prev.*

„Nemojte mi reći da niste znali kako on na svojim rukama ima krv čeških patriota, i da sastavlja spiskove onih koji su završili na gubilištu, na dvorištu Kounicovog studentskog doma. I da se, prema tome, sastajete s germanskom zveri.“

„To nisam znao.“

„Kako ste mogli da ne znate kad ste kod njega zadoobili takvo poverenje da ste se s njim sastajali i u njegovom stanu?“

„Nikada nismo govorili ni o čemu drugom osim o izgradnji njegove vile u Pisarkama. Kada mu je bilo potrebno da mu o njoj nešto kažem, po mene je slao kurira. A kad nije bio na poslu, u zgradi Gestapoa u Veričjoj, onda bi me kurir vodio do njega u stan.“

„I vi to nazivate poslom?“

„Molim? Nisam razumeo Vaše pitanje.“

„Rekli ste da kad nije bio na poslu... Vi tako poslom zovete sastavljanje spiskova onih koji treba da završe na gubilištu?“

„Oni su zapravo imali sasvim drugačiji odnos prema reči posao, kao i prema gomili drugih reči. Pa valjda znate da su na kapije koncentracionih logora smestili natpis *Arbeit macht frei*.“*

„Znači, želite da me podučavate?“

„Ne želim.“

„Onda mi sad odgovorite na osnovno pitanje. Zašto ste kao tlocrt te vile izabrali veliki kukasti krst?“

„To je bio zahtev grupenfirera SS-a Vagenhajma.“

„Valjda ste mogli da odbijete. Uvek bi mogao da se nađe nekakav tehnički izgovor.“

---

* Rad oslobađa (nemački). – *Prim. prev.*

„Kada sam prihvatio ovu narudžbinu, morao sam da je preuzmem u celosti, što znači i s tim da tlocrt treba da bude u obliku kukastog krsta. Iz toga nisam mogao da se iskobeljam. On nije bio budala, ne bi naseo ni na kakav izgovor. A nisam mogao da odbijem, jer nisam hteo da ugrozim život svoje sestre.“

„Aha, život Vaše seje“, osmehivao se Laska. „Pa kako je to bilo s životom Vaše sestre?“

„Mislim da sam Vam to već više puta rekao.“

„Znači, opet želite da mi držite lekcije?“

„Moja sestra Eliška, slikarka i grafičarka, pala je u kandže Gestapoa, pošto su se u njenom ateljeu i na njenoj presi umnožavali nekakvi leci. Uhapsili su je i završila bi ili u koncentracionom logoru, ili na gubilištu. I tako sam krenuo u Gestapo a tamo su me uputili kod Gintera Vagenhajma. Ali on nije nameravao da se bavi mnome i ceo taj razgovor bi se ubrzo završio da mi nije pomogao slučaj. Već sam izlazio, kad se na vratima pojavila sekretarica i donela vest koju je grupenfirer očigledno nestrpljivo čekao: 'Bio je to Jevrejin', rekla je, 'i već je ubijen u gasnoj komori.'

Vagenhajm je zaurloao: 'Opet Jevrejin! Zar su ovde sve dobre arhitekthe Ješe?!'

I tako sam se okrenuo u vratima i rekao da ja nisam Jevrejin i da sam uz to izvanredan arhitekta.

'Da li Vas je neko to pitao?' Ali mi je onda pokazao fotelju. Kako znate da ste izvanredan arhitekta?

Bio sam spreman da se proglasim i za Alberta Špera, samo da mi pruži priliku da nastavimo razgovor, da pokušam da sestri spasem život. I tako sam rizikovao i drsko rekao: 'Hoćete nešto da sagradite? Učiniću sve, od kućice za pse do zgrade opere ili zimskog stadiona.'

Ali je već bilo jasno da sam uspeo da izmenim ton našeg razgovora. Zainteresovao sam ga. I tako sam saznao da hoće da se nastani u Brnu (to je bilo još na početku akcije Barbarosa i još je verovao u pobedu Rajha) i da već ima kaparisanu parcelu u Grožđanskoj ulici, na Traubengase.* Predložio sam da mu tamo sagradim najlepšu vilu za koju je svet ikada čuo, da za svoj projekat ne tražim honorar, samo da mi pusti sestru. Izgledalo je isprva kao da će prasnuti i oboriti me sa stolice, ali je samo na trenutak začutao i rekao: 'Obavestiću se o Vama.'

Za manje od nedelju dana pustili su Elišku a ja sam se sastao s njim i počeo da radim. Sazidao sam vilu gestapovcu ali sam istovremeno ne samo sačuvao svoju sestru već i sprečio da tokom mučenja iz nje izvuku imena ostalih učesnika te akcije s lecima.“

„Nemojte, molim Vas, da mi to govorite, to Gestapo nije radio, to da se lišava plena.“

„Ja jesam zaista izvanredan arhitekta, pa je na jednom tasu vage bila ta činjenica, a na drugom nekolicina tih ludaka s lecima.

Sigurno su već bili ustanovili da ti papirići nisu deo nikakve organizovane grupe pokreta otpora, da su samo bezopasni idealisti, kakve su, bez obzira, tada svakodnevno ubijali na desetine. Pustili su moju sestru i za svaki slučaj naredili da se prati. A ja za tu vilu od grupenfirera nisam uzeo ni krunu, iako je navaljivao da mi plati honorar.“

„Ali ste sazidali kuću koja je sramota za grad, zato što njen tlocrt predstavlja nacistički simbol.“

---

* Traubengasse (nemački) – Grožđanska ulica. – *Prim. prev.*

„Tu vilu valjda uvek možete da srušite, kao što je bio srušen Nemački dom na Trgu Crvene armije.“

„Znate dobro da je to, nažalost, bio i jedan od dragulja brnjanske arhitekture.“

„Ali ova zgrada ne može valjda istovremeno da bude i dragulj i sramota grada.“

„Ponovo me podučavate?“

„Kada je odmah posle rata neko hteo da me optuži zbog tog posla za grupenfirera, istog trenutka su se javili učesnici akcije s lecima, kojima sam nesporno sačuvao život, i nijedan posleratni sud me ni noktom nije okrznuo. Ali to sigurno znate.“

„Na te ludake s lecima, kako ste ih sami malopre nazvali, na Vašem mestu se ne bih pozivao. Dvojica od njih su, naime, već u zatvoru. Pripremali su državni prevrat u saradnji sa američkom špijunskom centralom. Ali, hteo sam da Vas pitam još nešto. Kako to da izvanredan arhitekta, kako ste sami sebe nazvali, stanuje u potprosečnom stanu u najamnoj zgradi u Bjehounskoj ulici? Kako to da sami sebi niste izgradili vilu u nekoj od luksuznih četvrti? Kad je poseduje bilo koji brnjanski arhitekta (baca pogled na papir), Kalivoda, Kumpošt, Fuhs, Polašek, Kroha?“

Tada sam još dugo mislio da se poručnik Laska sa mnom poigrava. Možda trenutno nije imao šta da radi, pa je tek onako vežbao na slučajno izabranom materijalu: taj moj slučaj, to je za njega bio tek zabavni trening. Smatrao sam da me tu drži prosto tako, iz zabave. Neki znaci su to jasno pokazivali. Na primer to da su, iako sam bio zaposlen u projektnom birou nedaleko

od zgrade Ministarstva unutrašnjih poslova u Lenjino-voj ulici, gde su pozivani svi koji su bili pod istragom Državne bezbednosti, baš mene, kao nekog izroda, zvali u policijsku stanicu u Bjehounskoj, što je prilično udaljeno od projektnog biroa. Ali je, s druge strane, to bilo svega dve zgrade dalje od Bjehounske ulice broj 3, gde sam stanovao na trećem spratu. S tim što je sve to bilo nevažno, pošto sam saslušan u radno vreme, tako da sam onda morao da se vraćam do projektnog biroa. A poručnik Laska mi je na propusnici zapisivao sat i minut odlaska sa saslušanja. A na ulazu u projektni biro onda su me čekale kontrolne kartice, na kojima sam bušenjem beležio dolazak i predavao propusnicu vrataru, jamačno saradniku Bezbednosti, koji je onda poredio moj dolazak s odlaskom iz policijske stanice. A kada bi taj posumnjao da se moje putovanje sa saslušanja suviše odužilo, rekao bi mi da to mora nekome da saopšti te da mi se, ako tako budem traćio radno vreme, može desiti da se jednog dana vratim i nađem se u čudu. Znao sam da ne govori u prazno. Tako da sam odustao da svraćam do kuće i jedini put kad sam odužio bilo je kad sam išao oko Bjehounske broj 3 da bih melodijom dečje pesmice na sopstvenom zvonu kraj glavnog ulaza ženu obavestio da sam preživio saslušanje, da sam živ i zdrav i da je za sada sve u redu.

Ovde, naravno, moram da priznam da mi je, ma koliko mi smetala, ta bezbednjačka igra ipak bila zapravo skoro simpatična. Ali da ne preterujem. Hoću da kažem, nisam se na nju žalio, zato što mi je poručnika Lasku zapravo činila ljudskijim. *Ludo, ergo sum*,* kad ta baraba

---

* Igram se, dakle postojim (latinski). – *Prim. prev.*

može da se igra, valjda nije takav nečovek, ubeđivao sam sebe, pa tako mogu da se u najgorem slučaju plašim da će me isprepadati još nekoliko puta i da će se na moj račun ružno zabavljati. Ali, neka mu bude, govedu bezbednjačkom, samo da se ne desi ništa gore. Tako sam se na kraju sa svim tim pomirio, samo što je sve u stvarnosti bilo mnogo gore. Nisam ni slutio šta me je zadesilo.